

## ПРЕДПОЧИТАНИЯ И ОРИЕНТАЦИИ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИАЛНА РАБОТА КЪМ МЕТОДИТЕ И ФОРМИТЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРАКТИКА

Гинка Механджийска

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**Резюме.** Статията представя резултати от изследване на предпочитанията на студенти по социална работа ( $n=60$ ) към конкретни методи и форми за практикуване на професията. Използван е концептуален модел, при който измерванията и анализът водят до установяване на две методически ориентации: микро- и макропрактическа ориентация. Според резултатите са направени изводи за профила на интересите на студентите към професионална реализация с определен тип практикуване. Представеният анализ стига до заключението, че обучението по социална работа подготвя професионалисти с профили, съответстващи на реалните потребности в практиката на социалните дейности.

**Ключови думи:** социална работа; предпочитания на студентите; методи на социалната работа; методически ориентации

### Въведение

Към какъв тип практикуване на професията се ориентират студентите по социална работа? Какви са техните предпочитания и ориентации към различните методи и форми за извършване на социално помагаща дейност? Такива въпроси излизат на преден план в етапа на обучението по социална работа и дават резонни предпоставки за изследователско търсене. Очаква се отговорите да покажат как образованието по социални дейности подготвя кадри с профили и методически ориентации, съответни на нуждите на практиката.

Основанията на представеното по-нататък изследване засягат няколко аспекта. На първо място, следва да отбележим, че в концептуално отношение проучването се опира на разбирането за директен и индиректен тип практикуване на социална работа. Съотносима към тези категории е класификацията на методите на социалната работа според нивото на практикуване и реализиране на интервенциите. В теоретичната и методическата литература се представят следните три равнища: (а) микро – работа на основата на лично

взаимодействие с подпомагания човек; помощта е консултативна, терапевтична, работи се по индивидуален случай, интервенциите са от клиничен тип; (б) мезо – работа със семейства и други малки групи, интервенциите също имат клиничен, консултативен и терапевтичен характер, като се използват интеракциите, отношенията, връзките, влиянието на близостта в непосредствената среда, процесите в малките социални обединения; и (в) макро – работа с организации и общности, опити за постигане на статусни промени и развитие на социалните политики; интервенциите са насочени към социалните условия, към планиране, управление и поддържане на устойчиви възможности за пълноценен живот на уязвимите хора (Zastrow, 2017: 42; Kirst-Ashman, 2008; Mehandzhiyska, 2009). Това е подход, който разглежда микро-макро релациите на структурите, връзките и взаимодействията на човека в социалната среда, при което преходът индивид – малки групи – големи обединения и системи – по-широка социална среда оформя съответни йерархични нива на практикуване и методически ориентации в социалната работа (Kondrat, 2002: 435 – 436). Методите за директна социална работа се отнасят до обслужването при контакт „лице в лице“ между социалните работници и потребителите (De Robertis, 2007: 200). Директната социална работа обединява интервенциите на принципа на пряко взаимодействие, терапевтично ориентираните модели на помагане, интервенциите на индивидуално ниво и в близкото социално обкръжение на клиента (по Petrova-Dimitrova, 2013: 62). Това са съществени характеристики на методите за психосоциална интервенция за пряка работа от клиничен тип. Директните интервенции обединяват нивата (а) и (б), като биват разглеждани и под общата категория на микропрактиката или на клинично ориентираната социална работа. Наред с това равнище начините на практикуване на социална работа обхващат способности и интервенции от макропрактически тип. В тази категория са непреките интервенции, работата в полето на разработването и прилагането на политики за подобряване условията на живот на уязвимите групи, сдружаването и активността на неправителствените организации за постигане на социална промяна за целеви групи и общности и други. Също в професионалния спектър на социалната работа, като ангажираност извън клиничната пряка работа с хора и с по-скоро макропрактически тип ориентация, се разглеждат още: администрирането, организационно-управленските дейности в административни звена на дирекции, агенции и други; реализацията и работата в сферата на подбора на персонал и развитието на човешките ресурси (вж. напр. Barker et al., 1995; Simeonova, 2003). В променливите, обхванати от изследването, са застъпени и тези възможни начини на професионална реализация и практикуване на социалните дейности.

Посочените категоризации и тяхното класификационно осмисляне и структуриране позволяват да говорим за модели на практиката, които показват как по-точно методите и формите за практикуване на професионалната социална

работа оформят типологии на методическите ориентации на професионалисти и студенти според начините на практикуване. И точно на такава основа се формират и моделират учебното съдържание и елементите на методическата компетентност в обучението на социалните работници – всеки подобен модел е проекция на практиката, за която се готвят студентите. Съдържанието на подготовката се стреми да пресъздаде структурата и направленията на практиката, като ги осмисли и структурира в образователната им перспектива. По този начин отделните методи, форми, типове практикуване се разпределят в специализирани учебни курсове, които осигуряват по-цялостно и комплексно или по-тясно и приложно подготовката на студентите за практикуване на професията. Така още в хода на обучението има условия за ориентиране, формиране на интереси и предпочитания към определени методи и форми, прилагани при микро- или макропрактическия тип реализация.

Личностното измерение на предпочитанията и ориентацията е друг аспект на проблема, който имаме предвид при изследването. Това измерение се отнася до самите студенти, тяхното навлизане в материята и процеса, формирането им като специалисти. Студентите намират себе си, като изучават, изпробват и постепенно осъзнават персоналните си предпочитания към различните типове практика. Оформят се и методически предпочитания, доколкото студентите откриват индивидуален интерес, пригодност, атрактивност или ефективност в едни или други методи и форми на социално помагаща дейност. Това наричаме методическа ориентация и макар по време на образователния етап тя да е все още неустойчива, неизградена изцяло, проучването ѝ има изследователско и практическо значение. Методическите ориентации на студентите показват каква е готовността на образованието по социална работа да обезпечи с подготвени кадри различните сектори и равнища на практикуване на професионална социална работа.

Преди представянето на самото изследване е ценно да отбележим, че сходни проблеми и теми са поставяни и в други научни разработки, като интересите, ориентацията, предпочитанията на студентите по социална работа са разглеждани в различни перспективи и взаимовръзки – във фокуса на мотивацията за професионална реализация, интегрирането на теоретична и практическа подготовка, готовността за практикуване (Bozhilova & Kriviradeva, 2002), по отношение на очакванията за професионална реализация, кариерните планове и позиции (Ganeva, 2012), във връзка с интерес към обучение и практика в определена сфера (Genchev, Genova & Sapundzhiev, 2013) и други. Някои проучвания имат по-пряко отношение към настоящия предметен фокус, като например това на D. Segal-Engelchin и R. Kaufman. Резултатите, представени в тяхната публикация върху интереса и ориентацията към микро- и макропрактическите методики при израелски студенти по социална работа, показват равно разпределение на интересите – половината от студентите са ориентира-

ни към практика с индивиди, двойки и семейства, а другата половина проявяват предпочитание и интерес към социална политика, работа с общности и организации, дейности за социална промяна (Segal-Engelchin & Kaufman, 2008). Студентските ориентации в процеса на образованието по социална работа са изследвани и от други автори. Професионалните предпочитания на студентите по социална работа са проучвани от I. Weiss и съавтори с помощта на обширен литературен обзор и емпирични данни от различни държави, като се стига до интересни констатации и обобщения. Доколкото на фокус са поставяни предпочитанията към практика в определени сектори, направления на социалната работа или различни групи обслужвани лица, то изследванията са показвали например превес на предпочитанията на частната практика в някои страни и на държавния сектор – в други; ориентация към клиничния тип интервенции, консултирането и семейната терапия, работата с деца, семейства и млади хора, докато по-слабо предпочитани са сферите на психичното здраве и геронтологичната социална работа (Weiss et al., 2002: 594 – 595). От кръга на същия авторски екип се търсят и тенденциите и проявленията на микро- и макропрактическите ориентации, като са измерени и разлики в доминиращото предпочитание при отделни групи изследвани студенти. Като обща тенденция обаче се установява по-висока степен на предпочитание към микропрактически форми и методи, към помагането на индивидуални клиенти, пряката работа с хора, отколкото макропрактическа реализация, социална политика и работа с общности (пак там: 601 – 602; Weiss et al., 2004; Weiss, 2006). В инструмента, ползван в представеното тук изследване, е застъпен сходният класификационен принцип за диференциране на микро- и макропрактическите интервенции в социалната работа. Така в конкретния случай имаме възможност да проверим какво е аналогичното разпределение на предпочитанията и ориентациите сред нашите студенти по социална работа.

### **Изследване**

*Цел и теза.* Целта на изследването е да бъдат установени методическите ориентации на студентите според предпочитанията им към едни или други методи и форми за практикуване на професията на социалния работник. Измерванията ще проверят какво е разпределението на предпочитанията – първо по отделни начини на практикуване на професията, а след това и според групирането им като микро- или макропрактически тип ориентация в социалната работа съобразно описаната по-горе концептуална база. От изследването се очаква да предостави емпирични данни и аналитична основа за изводи по отношение на съдържанието на обучението на студентите по социални дейности, ориентирането на студентите към нуждите на практиката и необходимостта от подпомагане на личния опит и изборите при подготовката за професионална реализация.

Наборът от променливи е формиран съобразно образователния модел за подготовка на специалисти по социални дейности в конкретно висше училище. Доколкото самият модел следва мисията да осигурява за професионалната практика кадри с предпочитания и ориентации, съответстващи на всички реални сектори на социалните дейности и на начините на практикуване на професията в тях, то в настоящото изследване очакваме да бъде проверено и потвърдено с данни предположението, че сред подготвяните кадри са равностойно проявени и разпределени ориентацията към различните форми и методи за практикуване.

*Извадка и методи.* Извадката е съставена от 60 студенти по социална работа, в трети и четвърти курс на бакалавърската степен на обучение в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Те се разпределят, както следва: 72% жени и 28% мъже; 73% са на възраст до 23 години, 19% – между 24 и 30 години, 8% са на 31 и повече години. В извадката е приложен въпросник за измерване на степента, в която студентите имат интерес и предпочитание към всеки от изброените методически варианти. Отговаря се за всички включени възможности по Ликертова скала (със степени от 0 до 6), което позволява и анализ върху средни стойности.

На участниците е предложено оценяване на пълния набор от айтеми – в основанието за такъв подход се предполага, че за тях всички възможности са все още в етап на подготовка, изучаване, изпробване, развитие на умения и въпрос на бъдеща реализация. По този начин всеки от участващите студенти има възможност да покаже реалния профил на предпочитанията си, като те могат да бъдат полярни (студентът посочва силно предпочитание към едни методи и форми и слабо – към други) или равно разпределени като степени за всички включени за оценяване предложения (изследваното лице изпитва интерес и предпочитание в еднаква или близка степен към всички разновидности). Измервателната скала позволява разделяне на включените предложения в две субскали и обобщаване, като цяло, за извадката на стойностите съответно за двата типа ориентации – микро- и макропрактическа ориентация на студентите. Първата ориентация се извежда от предпочитанията към консултативна и терапевтична работа с индивидуални случаи, семейства и малки групи, а втората – от насочването към административно-управленски, организационен, проектен и общостен тип практикуване на професията. За студентите с близки стойности по двете субскали (разлика по-малка от 1,5) се приема, че проявяват трети, комбиниран тип ориентация.

*Анализ на резултатите за предпочитанията на студентите.* Както е видно от резултатите в таблица 1, извадката от студенти показва предпочитания в степени над средните към всички предложени начини на практикуване на професията. Изглежда значителен интересът към работата в

неправителствения сектор – средната стойност е 4,33. Но данните говорят по-скоро за балансирано разпределение на предпочитанията сред различните преценявани методи и форми. Студентите показват също така, че осъзнаемостта и оформеността на изборите им е все още в процес – има диференцираност в предпочитанията, но те са и отворени към разнообразните начини на практикуване. В същото време, изборите, като обобщение за извадката, не показват крайности.

**Таблица 1.** Предпочитания на студентите  
(средни стойности при скала от 0 до 6)

| Начини на практикуване                                                    | Средна стойност |
|---------------------------------------------------------------------------|-----------------|
| Социална работа в неправителствена организация                            | 4,33            |
| Семейно консултиране, семейна терапия                                     | 4,10            |
| Индивидуално консултиране, индивидуална терапия                           | 4,03            |
| Социална работа в администрация (дирекция, агенция, община, министерство) | 3,98            |
| Социална работа с група, групова терапия                                  | 3,75            |
| Работа в сферата на подбора на персонал и развитието на човешките ресурси | 3,47            |

*Методически ориентации.* В инструмента, използван при студентите, микропрактическата ориентация е представена чрез методи като социална работа с група, групова терапия; семейно консултиране, семейна терапия; индивидуално консултиране, индивидуална терапия. Макропрактиката и предпочитанията на административно-управленски тип дейности се проучват чрез оценяването на: социална работа в администрация (дирекция, агенция, община, министерство), в неправителствена организация; подбор на персонал и развитие на човешките ресурси. Таблица 2 показва как се разпределят предпочитанията към едната или другата ориентация. Измерените стойности са почти равни: 3,96 за микро- и 3,93 за макропрактическия тип методи и форми на работа, което води до констатацията, че като цяло, сред студентите предпочитанието към двете категории се проявява в еднаква степен.

**Таблица 2.** Методическа ориентация според заявените предпочитания

| Тип ориентация                                                               | Средна стойност |
|------------------------------------------------------------------------------|-----------------|
| Микропрактическа ориентация, пряка социална работа, терапевтични интервенции | 3,96            |
| Макропрактическа ориентация, административно-управленски дейности            | 3,93            |

**Таблица 3.** Профили на студентите според тяхната методическа ориентация

| Профили                                    | Относителен дял |
|--------------------------------------------|-----------------|
| Първи профил – клинично ориентиран         | 21,7%           |
| Втори профил – макропрактически ориентиран | 18,3%           |
| Трети профил – комбиниран, общопрактикуващ | 60,0%           |

*Профили на студентите според измерените ориентации.* Изследването позволи да бъдат изведени и определени три профила, в които се разпределят изследваните лица според тенденцията на изборите и предпочитанията – само към един от типовете практикуване или равностойно проявен интерес към всички зададени начини. Представените в таблица 3 резултати показват оформяне на:

*Първи профил* – клинично ориентиран, с предпочитание към микропрактически методи. 21,7% от участниците в извадката показват тясно предпочитание на клиничните методи и форми за работа.

*Втори профил* – макропрактически ориентирани наклонности и предпочитания с акцент върху политики и административно-управленски дейности. При дял, близък до предходния – 18,3%, има явен интерес към реализация и практика, в които се прилагат административни, организационно-управленски, общностно и структурно ориентирани методи и форми за професионална дейност.

*Трети профил* – общопрактикуващ социален работник, ориентиран и готов както за пряка клинична работа с потребители на социални услуги, така и за поемане на организационни функции, водене на политики или управление на персонала и дейността. В 60% от извадката е представен този именно профил – той говори за гъвкавост, а също и за всеобхватност и мултивариативност на методическата подготовка и нагласа за практикуване на помагащата дейност по разнообразни начини и на различни равнища.

Както показва разпределението в таблица 3, сред изследваните студенти се оформят и тясно ориентирани методически предпочитания, и такива от смесен тип. С по-малка численост и равностойно разпределени сред извадката са дяловете на студентите с клинична ориентация и на насочените към макропрактически форми и методи. Преобладава делът на комбинирания профил – на тези, които в еднакви степени предпочитат практикуването и в двете методически ориентации.

И трите оформени профила – клиничният, макропрактическият и комбинираният – могат да бъдат определени като продуктивни и перспективни по отношение на обезпечаването на нуждите на практиката с подготвени и мотивирани кадри, доколкото в същия смисъл вътрешно нехомогенни са позициите, ролите, дейностите в спектъра на професиите и позициите в

областта на социалните дейности. И дори да се оформят различия в предпочитанията и ориентациите на индивидуално ниво, то на равнище випуск и общ поток в подготовката на кадри разпределение като горното говори за адекватност, съответствие, покритие, като цяло, на нуждите и от „клинически“, и от „макропрактици“ и „управленци“. В този смисъл, анализът води до заключението за съответствие между насочеността на образованието по социална работа, от една страна, и потребностите на реалната практика, от друга.

### **Изводи и заключение**

Резултатите от проведеното изследване представят модалностите в интересите на студентите по социални дейности към определен тип методи за практикуване, като позволяват и някои изводи, които имат отношение към съдържанието на обучението и готовността за реализация на младите социални работници. Със стойности над средните, резултатите в студентската извадка свидетелстват за разпознаваемост, широк спектър на разпределение и наличие на предпочитания към всички проучени методи и форми за практикуване. Равните стойности на двете методически ориентации говорят за баланс – при това не толкова в персоналната насоченост на студентите (тъй като при отделни единични изследвани лица полярността и уклонът само към една от ориентациите бяха видими при обработката), колкото за баланс в тяхното обучение и формиране на цялостния им професионален облик като извадка, випуск и група специалисти. Полученото разпределение на предпочитанията и ориентациите е и косвено свидетелство за балансирано построени учебни планове и програми, които способстват за едно добро покритие и съответствие между съдържанието на образователната подготовка и методиките на дейността в различните сектори на терена на практическата социална дейност. Образователният модел всъщност е този, който обезпечава ориентираността и открива пред студентите вариантите, формите, възможните начини на работа, сред които те да намерят себе си.

Анализът на данните от изследването подкрепя заключението, че в целостта си подготовката на кадри за сектора на социалните дейности може да осигури в еднаква степен специалисти, ориентирани както към микропрактически, клиничен и психосоциален тип работа, така и към реализация на макроравнище, на административни, организационни и управленски позиции. Резултатите говорят за пропорционалност и съизмеримост между методическите предпочитания на студентите и облика на практическата социална дейност. Те дават основание на извода за наличие на баланс в съдържанието и насочеността на методическата и практическата подготовка на студентите. Доказват, че образователният модел е в съответствие с реалните сектори и структурни равнища на професионалната социална работа.

## ЛИТЕРАТУРА

- Божилова, В. & Кривирадева, Б. (2002). Мотивация за учене и професионален труд. Проучване сред студенти от специалност „Социални дейности“. В: *Университетската специалност „Социални дейности“ – състояние, проблеми, перспективи*. София: Комливес-ЛМ.
- Ганева, З. (2012). Очаквания за професионална реализация и кариерно развитие на студенти от специалност „Социални дейности“ от БСУ. *Годишник на Бургаския свободен университет*, 27(1), 190 – 196.
- Генчев, А., Генова, С. & Сапунджиев, С. (2013). Интереси на студентите по социални дейности към обучение и практика в сферата на геронтологичната социална работа. *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, Факултет по педагогика, Том 105, книга „Социални дейности“, 183 – 225.
- Механджийска, Г. (2009). *Общностни измерения на социалната работа. Методите на макропрактиката*. София: Априком.
- Петрова-Димитрова, Н. (2013). *Основи и методи на социалната работа*. София: Веда Словена.
- Симеонова, Р. (2003). Набиране и подбор на персонала в организации за социална работа. *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*, Факултет по педагогика, книга „Социални дейности“, Том 96, 99 – 128.
- Barker, R. L., et al. (1995). Administration in social work. In: *The Social Work Dictionary*. Washington: NASW Press.
- De Robertis, C. (2007). *Methodologie de l'intervention en travail social*. Paris: Bayard.
- Kirst-Ashman, K. (2008). *Human Behavior, Communities, Organizations, and Groups in the Macro Social Environment: An Empowerment Approach*, Second Edition. Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.
- Kondrat, M.-E. (2002). Actor-Centered Social Work: Re-visioning “Person-in-Environment” through a Critical Theory Lens. *Social Work*, 47(4), 435 – 448.
- Segal-Engelchin, D. & Kaufman, R. (2008). Micro- or macro-orientation? Israeli students'career interests in an antisocial era. *Journal of Social Work Education*, 44(3), 139 – 157.
- Weiss, I., Gal, J., Cnaan, R. A. & Maglajlic, R. (2002). Where Does it Begin? A Comparative Perspective on the Professional Preferences of First-year Social Work Students. *British Journal of Social Work*, 32(5), 589 – 608.
- Weiss, I., Gal, J. & Cnaan, R. A. (2004). Social Work Education as Professional Socialization: A Study of the Impact of Social Work Education Upon Students's Professional Preferences. *Journal of Social Service Research*, 31(1), 13 – 31.

- Weiss, I. (2006). Modes of Practice and the Dual Mission of Social Work: A Cross-National Study of Social Work Students' Preferences. *Journal of Social Service Research*, 32(3), 135 – 151.
- Zastrow, Ch. (2017). *Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People*. Twelfth Edition. Boston: Cengage Learning.

## REFERENCES

- Bozhilova, V. & Kriviradeva, B. (2002). Motivation for learning and professional activity. Survey with social work students. In: *The university specialty Social activities – condition, problems, perspectives*. Sofia: Komlives-LM.
- Ganeva, Z. (2012). *Expectations for professional and career development of students majoring in "Social work" at BFU*. Burgas Free University Annual, 27(1), 190 – 196.
- Genchev, A., Genova, S. & Sapundzhiev, S. (2012). Social work students interests to training and practice in the field of gerontological social work. *Annuaire de l'Universite de Sofia "St. Kliment Ohridski"*, Faculte de pedagogie, Livre Activites sociales, Tome 105, 183 – 225.
- Mehandzhyska, G. (2009). *Community dimensions of social work. Methods of macro practice*. Sofia: Apricom.
- Petrova-Dimitrova, N. (2013). *Fundamentals and methods of social work*. Sofia: Veda Slovena.
- Simeonova, R. (2003). Recruitment and selection of the personnel at social work institutions. – *Annuaire de l'Universite de Sofia "St. Kliment Ohridski"*, Faculte de pedagogie, Livre Activites sociales, Tome 96, 99 – 128.
- Barker, R. L., et al. (1995). Administration in social work. In: *The Social Work Dictionary*. Washington: NASW Press.
- De Robertis, C. (2007). *Methodologie de l'intervention en travail social*. Paris: Bayard.
- Kirst-Ashman, K. (2008). *Human Behavior, Communities, Organizations, and Groups in the Macro Social Environment: An Empowerment Approach*, Second Edition. Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.
- Kondrat, M.-E. (2002). Actor-Centered Social Work: Re-visioning "Person-in-Enviromnent" through a Critical Theory Lens. *Social Work*, 47(4), 435 – 448.
- Segal-Engelchin, D. & Kaufman, R. (2008). Micro- or macro-orientation? Israeli students'career interests in an antisocial era. *Journal of Social Work Education*, 44(3), 139 – 157.
- Weiss, I., Gal, J., Cnaan, R. A. & Maglajlic, R. (2002). Where Does it Begin? A Comparative Perspective on the Professional Preferences of

- First-year Social Work Students. *British Journal of Social Work*, 32(5), 589 – 608.
- Weiss, I., Gal, J. & Cnaan, R. A. (2004). Social Work Education as Professional Socialization: A Study of the Impact of Social Work Education Upon Students's Professional Preferences. *Journal of Social Service Research*, 31(1), 13 – 31.
- Weiss, I. (2006). Modes of Practice and the Dual Mission of Social Work: A Cross-National Study of Social Work Students' Preferences. *Journal of Social Service Research*, 32(3), 135 – 151.
- Zastrow, Ch. (2017). *Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People*. Twelfth Edition. Boston: Cengage Learning.

## PREFERENCES AND ORIENTATIONS OF SOCIAL WORK STUDENTS TOWARDS METHODS AND FORMS OF PROFESSIONAL PRACTICE

**Abstract.** This article presents results from research on preferences of social work students (n=60) towards particular methods and forms when practicing their profession. A conceptual model has been applied, where measurements and analysis lead to identification of two methodological orientations: micro- and macro-orientation. Based on research data conclusions are made about the profile of the students' interests for practicing the social work profession in particular areas and settings. Presented analysis concludes that social work education prepares professionals with profiles relevant to the needs of social work practice.

**Keywords:** social work; students preferences; methods of social work; methodological orientations

✉ **Dr. Ginka Mehandzhiyska, Assoc. Prof.**

Web of Science Researcher ID: F-1895-2016

Department of Social Work

Faculty of Pedagogy

University of Sofia

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: g.mehandziiska@fp.uni-sofia.bg